

Börvel	
1. A.	9 70
2. H.	10
3.	11
4.	12
5.	13
6.	14
7.	15
8.	16
9.	17
10.	18
11.	19
12.	20
13.	21
14.	22
15.	23
16.	24
17.	25
18.	26
19.	27
20.	28
21.	29
22.	30
23.	31
24.	32
25.	33
26.	34
27.	35
28.	36
29.	37
30.	38
31.	39
32.	40
33.	41
34.	42
35.	43
36.	44
37.	45
38.	46
39.	47
40.	48
41.	49
42.	50
43.	51
44.	52
45.	53
46.	54
47.	55
48.	56
49.	57
50.	58
51.	59
52.	60
53.	61
54.	62
55.	63
56.	64
57.	65
58.	66
59.	67
60.	68
61.	69
62.	70
63.	71
64.	72
65.	73
66.	74
67.	75
68.	76
69.	77
70.	78
71.	79
72.	80
73.	81
74.	82
75.	83
76.	84
77.	85
78.	86
79.	87
80.	88
81.	89
82.	90
83.	91
84.	92
85.	93
86.	94
87.	95
88.	96
89.	97
90.	98
91.	99
92.	100

A rákhegyi iskola története*

A rákhegyi iskolaszék számadásfüzetének első lapja (1874)

Rákhegy Fejér megye északnyugati részén, Székesfehérvártól 15 km-re fekvő kistelepülés. Az egykor nagy kiterjedésű és jelentős lélekszámú szőlőhegy ma 90 lakosával Kincsbánya község belterületének számít. Történetét több szakaszra oszthatjuk. Területén egy Guth nevű falu elpusztult a török korban. Az 1700-as évek végétől a szőlőművelés révén újraéledt, ez időtől az iszkaszentgyörgyi uradalom részeként említik a források. A XIX. század második felétől Guttamási falu közigazgatása alá tartozott, 1921-ben Fehérvárcsurgóhoz kötötték, 1966-tól pedig Kincsbánya része a mai napig.

Hovatartozásainak bonyolultságát kifejezi egy ma is élő mondás, miszerint a szőlőhegy lakói „Rákhegyen tanultak, Guttamásinak adóztak és Iszkaszentgyörgyön imádkoztak”. A település Ó-Guth és Új-Guth néven volt közismert az 1800-as években. Lakóinak száma 200 és 380 között mozgott a századfordulón. Katolikusokon kívül csak elvétve akadt más felekezetű a kistelepülés lakói között.

Ó-Guth és Új-Guth tankötelesei az 1860-as évek végéig a szőlőhegytől 4 km-re fekvő Iszkaszentgyörgyre jártak iskolába. A környék falvaiban (Fehérvárcsurgó, Iszkaszentgyörgy, Guttamási) már a XIX. század elején működtek felekezeti népiskolák. Az egyházi hovatartozás mellett az iskolába járatás okozott elsősorban gondot a szőlőhegy lakóinak.

Az 1870-es években több mint 300 főre gyarapodott lakosság egyháziilag is Iszkaszentgyörgyöz volt kötött. Az 1860-as évekből származó iratok halmaza bizonyítja, hogy a szőlőhegyiek többször fordultak kérvényekkel a megyei hatóságokhoz, kérésük minden esetben egy hivatalos iskola felállítására, illetve a hegyközség Fehérvárcsurgóhoz kapcsolása volt. Már 1863-ban, a Fejér megyei királyi biztos püspökhöz intézett levelében szó esett arról, hogy az Atyai-pusztában fekvő Rákhegyen (Ó-Guth és Új-Guth) iskola felállítása vált szükségessé. A levél szerint 1863-ban a település tanköteleseinek száma 50 volt. A királyi biztos az iskola építéséhez kért anyagi támogatást a megye püspökétől.¹ A választ nem ismerjük, de a későbbiekből kiderül, hogy az nemleges lehetett. 1868-ban egy ideiglenes téli iskola működött Rákhegyen egy szükségépületben, de sem az uradalom, sem a megyei hatóságok nem szorgalmazták a megnövekedett lélekszámú szőlőhegy részére a hivatalos iskola felállítását. Ide kívánczik az a tény, hogy már 1863-ban a szomszédos Atyán is volt iskola, lehetséges, hogy Rákhegy gyermekei is itt tanultak, amikor az időjárás a Szentgyörgyre jutást nem tette lehetővé.

Segítség hiányában a szőlőhegy lakói nem várva tovább a támogatásra, 1869-től 1871-ig önerőből iskolát építettek a település közepén. A társadalmi munkával felépített nádfedeles ház 2 helyisége közül az egyik szolgálati lakásul szolgált. Az iskolában 1871-ben kezdődött meg a tanítás, de fenntartása anyagilag nagyon megviselte a hegy lakóit. Helyzetükről szóljon itt az a levél, amelyet a szőlőhegyiek a vallás- és közoktatási miniszterhez intéztek 1873-ban.²

„Nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi Miniszter Úr! Alulírottak, mint Székesfejér megyében Iszka Szentgyörgy plebániához tartozó Ó és Új-Guth, közös néven Rákhegy nevezetű szőlőhegyen létező rom. kat. hitközség megbízottai, illetőleg iskolaszéki tagjai azon alázatos kérelemmel vagyunk bátrák Nagyméltóságod színe elé járulni, miszerint újonnan épült kat. iskolánkat az állam vagy valamely kat. alap segítségével résziesíteni kegyeskednék. Ugyanis: Tekintve azt, hogy Rákhegyen 27 iskolaköteles gyermek van, hogy a plebániai anyaiskola 3/4 órányi távolban van tőlünk, hova őszkor, tavaszkor és télen az idő zivatara és a folyók iradási miatt gyermekeink csak veszéllyel járhatnak be, elhatároztuk, hogy szükségbeli iskolát építünk. Az építést tavaly be is fejeztük, ámde buzgalmunkat túlhaladta szegénységünk. Többnyire szegény szülősgazdák és napszamosok képezik hegyünk magyar lakosságát.

„A pusztá épület 950 forintba került, s ebből még 379 Ft adósságunk van lőnn, mit Isten tudja, mikor fizetünk le. Szükségbeli tanítónknak készpénzben és termékekben évi 119 Ft díjt kötöttünk ki, több nem telik szegénységünkben, ámde hogy mi lőltte óhajtott lenne — szükségbeli iskolánk képesített tanítóval ellátott rendessé váljék, a törvényszabta 300 ft évi tanítói díjhoz még évi 181 ft-nyi segélyre lenne szükségünk. A padok kiállítására, s egyéb iskolai eszközök beszerzésére szükségeltetnék 130 ft., melly összeget szinte nem tudjuk előteremteni. Szerencsétlenségünkre még Guth Tamási is, melyhez tartozunk, hazánkban egyike a legszegényebb községeknek.

... Nagyméltóságodnak legalázatosabb szolgálai, a rákhegyi iskolaszék tagjai:

Márctzi János, Lencsés Istvány, Cseh József
1873. jún. hó 28-án"

A szőlőhegy lakóinak a segélyhez fűződő reményei nem váltak valóra. A miniszter válaszevelében azzal utasította el a kérelmet, hogy csak a községi iskolák részeshelhetnek segélyben. Az iskola építésének és fenntartásának nehézségeit bizonyítja az iskolaszék 1874-ben lezárt kiadás—bevételi füzete is (lásd a mellékelt képen). A költségeket könyöradományokból, gyűjtésekből és kölcsönökből fedezték, még Székesfehérvárott is gyűjtöttek az iskolaszék által megbízott személyek 1871-ben. Ugyancsak kijelölt férfiak a hegyben végigjárva bort gyűjtöttek össze, és ezt tették pénzé az iskola javára. 1874 januárjáig a bevétel csak 1136 Ft-ot tett ki az 1238 Ft kiadással szemben.³

Az iskola anyagi gondjai mellett nehézséget jelentett a családoknak a tanítói járandóság kifizetése is. A rákhegyiek 1876-ban még az iszkaszentgyörgyi tanító részére is meg kellett fizetniük a 32 krajcár pénz és 1/4 mérő rozst tanítói járadékot. Ugyanebben az évben a szőlőhegyiek Hollóssy Antal rákhegyi tanítónak házaspáronként 50 kr pénzt és fél mérő rozst fizettek.⁴

1871-től a következő személyek tanítottak a szőlőhegy régi iskolájában: Magda Gábor 1871—1876, Hollóssy Antal 1876—1877, Cseh József 1877—1878, Magda Gábor 1878—1882, Cseh József 1882—1884, Nagy József 1884—1895, Tima János 1895—1903, Stupján János 1903—1905, Agits Rudolf 1905—1910, Meizer Vilmos 1910—1914 (1914-től 1918-ig nem volt tanítás), Mikovits József 1918—1921, Osztrián Béla 1921—1922, Bartal Károly 1922—1925 és Mészáros Mária 1925—1930.

1876-tól a tanulói létszám a következők szerint alakult Rákhegyen: 1876 — 38, 1878 — 20, 1880 — 24, 1882 — 28, 1889 — 28, 1896 — 28, 1909 — 55, 1914 — 35 tanuló.

A tanítók és a hegy lakói közötti viszonyt mutatja egy szerződés, amelyet a „Guthiak” Tima Jánossal kötöttek 1895-ben: „... Mi Ó és Új-Guth hegyi lakosok az iskolaszékkel együtt Tima Jánost tanítónak beválasztottuk, és a tanítói működésre egy évi határidőre 1895. október 1-től szabad lakással az iskola helyiségében elláttuk. Bérfizetésül minden házaspár után természetben félmérő rozst és 50 krajcárt évi haszonélvezetere kiszolgáltatásra magunkat kötelezzük. Minden tanköteles gyermek után tandíj fejében 16 kr-t fog kapni, azon felül 26 kr tüzelőfa szükségletére a házaspárok után behajtottó.

A vállalkozó tanító úrtól szorgalmát és szelid bánásmódját tőle elvárván, és a bevett szokás szerint minden vasárnap és ünnepnapokon litániatartást tőle igényeljük...⁵

A tanítónak a hegy lakói által juttatott bér éppencsak alapszükségletei fedezésére volt elegendő. Több rákhegyi tanítóról jegyezték fel irások, hogy nyáron aratást vállalt, vagy más napszámunkák tették csak lehetővé megélhetését. 1896-ban Ó-Guth és Új-Guth lakói kérvénnyel fordultak a püspökhöz, amelyben tanítójuk részére 20 Ft segélyért esedeztek:

„Tanítónk évi konvenciója, kit 3 évre szoktunk szerződteni, hivatalosan megállapítva pénzértékben 106 lrt 11 kr-t tesz ki. Ennyi fizetésért nem fogadhatunk mást tanítóul, mint értelmesebb, szegénysorsú, jó erkölcsű mesterembert, ki mégis képes gyermekeinket hittan, irás, olvasás és számolásban annyira képezni, hogy az eredménnyel a királyi tanfelügyelő is meg volt elégedve. Esedezünk, hogy a tanítók javára tett alapítványokból tanítónk nyomorán enyhíteni kegyeskedjék.”⁶

A századfordulón kísérlet történt arra, hogy a rákhegyi tanítói állást képesített tanerővel töltsse be a Fejér Vármegyei Tanfelügyelőség, de ez csak próbálkozás maradt. 1914-ben a kerületi tanfelügyelő levélben kérte dr. Prohászka Ottokár püspököt, hogy Új-Guth iskolájával kapcsolatban értesítse a tanfelügyelőséget, kíván-e törvényes tanerőt a nevezett településre.

Összevont tanulócsoport Rákhegyen az 1931/32-es tanévben

A püspök válasza a következő volt: „A rákhegyi iskola nem tartozik lennhatóságom alá, a lakosok által megbízott tanító vezetése alatt álló magániskolával a birtokos rendelkezik”. Még ugyanebben az évben a püspök másik levelében arról olvashatunk, hogy nem zárkózik el a rendes tanítói állás betöltésétől, hívják össze a szőlőhegy lakóit, és az iszkasztgyörgyi plébános állapítsa meg, hogy a guthiak milyen fizetést hajlandók adni a képesített tanítónak. A levélben szó esik arról, hogy 1914-ben Meitzer Vilmos, két reáliskolát végzett tanító javadalma 24 mérő rozs, és 74 korona volt, és Rákhegyen 35 tanköteles gyermek tanult. 1918-tól már állami okleveles tanítója volt a rákhegyi kisiskolának Nikovits József személyében. 1922-től Bartal Károly megszállott területről (Nagygye) menekült tanító az új-guthi r. kat. iskolaszék pénztárából 1400 korona alapfizetést, 1400 korona háborús segélyt és 800 korona lakáspótlékot kapott. Az iskolaszék lakást nem tudott számára nyújtani, de a későbbi években még 1 hold földet kapott a felsorolt jövedelmeken felül. A tanító kötelességei közé tartozott vasár- és ünnepnapokon a gyermekeket a fehérvárcsurgói templomba vinni, és téli időben ugyanezeket a napokon a szőlőhegyi lakosok részére litániát tartani.⁷

A nádfedeles iskola helyébe az 1930/31-es tanévben új iskola lépett. A még ma is álló épületet a fehérvárcsurgói egyházközség 20 000 korona államsegéllyel építtette a Pappenheim-birtokból kisajátított területen. Az építkezési vállalkozó Lázár János székesfehérvári lakos volt. Az iskolaépítéshez ismét megmozdultak a szőlőhegy lakói, a közmunkákat csaknem teljes egészében ők végezték. A követ a helyi kőbányából szállították az építkezéshez. 1932-től tehát megfelelő körülmények között, taneszközökkel ugyan szerényen felszerelt iskolában tanulhattak a szőlőhegy gyermekei. A felszabadulás után az 5–8. osztályosok már Fehérvárcsurgón tanultak tovább. 1957-től 1962-ig alsós osztályok mellett a felsősök ismét Rákhegyen jártak iskolába.

A település új iskolája 1962-ben szűnt meg, azóta a rákhegyi iskolásokat Kincsesbányára irányították. A régi iskola épülete 1931-től pásztorház, majd imaház szerepét töltötte be. 1982-ben a házat bányaművelés miatt lebontották. Az „új” iskola épületét ma lakóháznak használják.

Miért érdekes ez a rövid történet? Szóljanak erről a szőlőhegy egykori lakói: „... Nagy szegénységünk mellett minden terhet vállunkra vettünk, mert Iskolánknak semmi javadalma nint, de mégis szívünkön fekszük, hogy gyermekeinkből a hazának hasznos és lelkes állampolgárokat nevelhessünk...” Ó-Guth. 1904!

Kurucz János

*Részlet a szerző Rákhegy településtörténete c. munkájából

¹Egyházmegyei Levéltár, Szfvár. Iszkasztgyörgy iskolaügyi iratai, 918/1863. sz.

²Uo.: Guth isk.ügyi iratai, 980/1873.

³Ó-Guthi iskolaszék gazdasági füzetéből. Saját tulajdonban.

⁴Lásd: 2. sz. 1593/1876. sz.

⁵Tanítóval kötött szerződés másolata. Saját tulajdonban.

⁶Lásd: 2. sz. 453/1896. sz.

⁷Uo.: Fehérvárcsurgó iskolaügyi iratai, 1369/1922.